
פרק 3

מאפייני היוצאים

3. מאפייני היוצאים

תקציר:

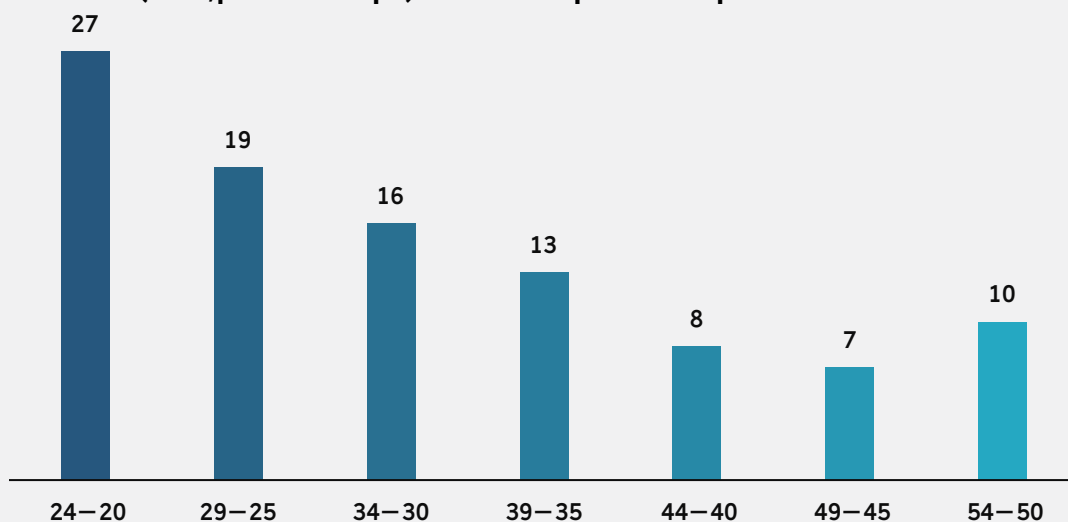
- מספר העוזבים את החברה החרדית בשנת 2022 מוערך בכ-3,500, ועל פי התחזית הסטטיסטית בתוך עשור יגדל מספרם ל-5,000 עוזבים בשנה. יותר מ-16 אלף יצאו בחמש השנים האחרונות ("יוצאים חדשים") ובתוך עשור מספרם צפוי לעלות לכ-23 אלף יוצאים חדשים.
 - כ-80% מהיוצאים מגדירים עצמם דתיים או מסורתיים, אך אין אחדות במקורות הנתונים על שיעור היוצאים המגדירים עצמם "דתיים". לפי נתוני הסקר החברתי 45% מהיוצאים מגדירים עצמם דתיים, ואילו לפי נתוני סקר כוח אדם 52% מבוגרי הישיבות החרדיות מגדירים עצמם כך, ואצל רגב וגורדון הנתון עומד על 64%.
 - שיעור נמוך של בעלי תואר אקדמי הן בקרב היוצאים והן בקרב החרדים: אצל גברים השיעור עומד על 15% (יוצאים) לעומת 7% (חרדים בוגרי ישיבות חרדיות); אצל נשים כרבע (יוצאות) לעומת כ-30% (חרדיות כיום).
 - שיעור גבוה מקרב הגברים היוצאים שירתו בצה"ל (57% לעומת 8% בקרב הגברים החרדים מבית). שיעור היוצאות ששירתו בצה"ל נמוך. בשקלול שירות צבאי ושירות אזרחי שיעור היוצאות ששירתו עומד על 26% לעומת 61% בקרב היוצאים הגברים.
 - המבנה המשפחתי של היוצאים דומה לזה של יהודים שאינם חרדים: בקבוצת הגיל 25–54 שיעור היוצאים הנשואים עומד על 62%, מעט פחות משיעורם בקרב יהודים שאינם חרדים (66%).
- מרבית נתוני הפרק מתבססים על נתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020. לפי סקר זה, כאמור, "חרדי בעבר" מזהה לפי רמת הדתיות של המשפחה שבה גדל בגיל 15. לחלק מן הניתוחים הוספנו השוואה לנתוני סקר כוח אדם (סכ"א) המזהה "חרדי בעבר" כבוגר ישיבות חרדיות (שיטת דויטש ושנפלד). נתוני סכ"א כוללים גברים בלבד. להרחבה על השיטות ראו פרק 2.

3.1 התפלגות קבוצות הגיל באוכלוסיית היוצאים

סעיף זה מציג את התפלגות גילם של היוצאים לפי נתונים ממחקרם של רגב וגורדון (2021), השונים מהנתונים שהתקבלו ב"הסקר החברתי" (ראו סעיף 2.3).

הנתונים מלמדים כי 46% מהיוצאים הם בקבוצת הגיל 20–29, 29% בקבוצת הגיל 30–39 ו-25% מהם בקבוצת הגיל 40–54.

תרשים 2: התפלגות קבוצות גיל בקרב בני 20–54 (מקור: רגב וגורדון, 2021)

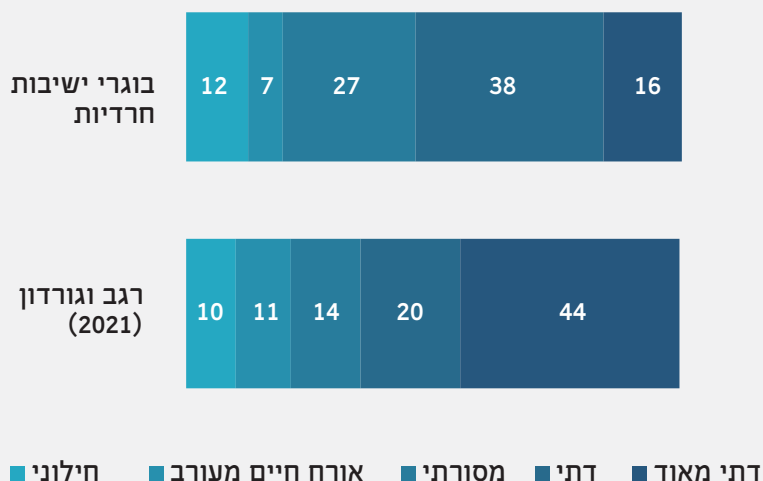

3.2 רמות הדתיות של היוצאים

סעיף זה מציג את רמות הדתיות לפי שלוש השיטות: רגב וגורדון 2021 (לפי נתוני סכ"א 2017, גברים ונשים), דויטש ושנפלד (הבוחנים גברים בוגרי ישיבות חרדיות לפי נתוני סכ"א 2017), ולפי דיווח עצמי ב"סקר החברתי" (הנתונים הם לפי ממוצע השנים 2017-2020).

נדגיש כי ניתוחם של רגב וגורדון נוגע לגברים ולנשים בקבוצת הגיל 20-60, ואילו הניתוח שהתבצע על סמך הנתונים הנוגעים לבוגרי ישיבות חרדיות עוסק בגברים בלבד בקבוצת הגיל 25-59. ניתוח רמות הדתיות לפי נתוני הסקר החברתי התבצע לפי מגדר (תרשים 4 בסוף הפרק). בשל ההבדלים בהגדרות, לא הושוו כל נתוני הסקר החברתי לנתונים שעלו מסכ"א.⁶

תרשים 3: התפלגות רמת הדתיות – השוואה בין נתונים לפי מחקרם של רגב וגורדון (גברים ונשים יחד) לנתוני "בוגרי ישיבות חרדיות" (גברים) – לפי סכ"א 2017

לפי רגב וגורדון, 64% מהיוצאים הגדירו עצמם דתיים או דתיים מאוד, ו-20% מסורתיים. מנגד, בניתוח של הנתונים על בוגרי ישיבות חרדיות לפי סכ"א 2017, נמצא כי 52% מהיוצאים הגדירו עצמם דתיים או דתיים מאוד, ו-27% מסורתיים. למעשה, שתי השיטות הגיעו לנתון דומה באשר לשיעור היוצאים המגדירים עצמם דתיים מאוד עד מסורתיים (79% אצל רגב וגורדון לעומת 81% בשיטת בוגרי ישיבות חרדיות), וההבדל ביניהן הוא בשכיחות היוצאים המגדירים עצמם "דתיים מאוד": אצל רגב וגורדון שיעורם של אלו גבוה, ואילו בשיטת בוגרי הישיבות החרדיות הממצא מעיד על שיעור נמוך יותר.

בניתוח השוואתי של גברים מול נשים בסקר החברתי נמצא דמיון בין שתי הקבוצות. בממוצע, 45% מהנסקרים (גברים ונשים) הגדירו עצמם דתיים, 45% מסורתי דתי או מסורתי לא כל כך דתי, מול 21% שהגדירו עצמם חילונים.⁷ נתונים אלו תומכים בהשערתנו שהסיבה להבדל בנתונים בין גישת רגב וגורדון לגישות בוגרי הישיבות החרדית נעוצה בהבדל בשיטת זיהוי יוצא, ולא בהבדלי הגיל או אי-הכללת הנשים בשיטות הזיהוי לפי בוגרי ישיבות חרדיות.⁸

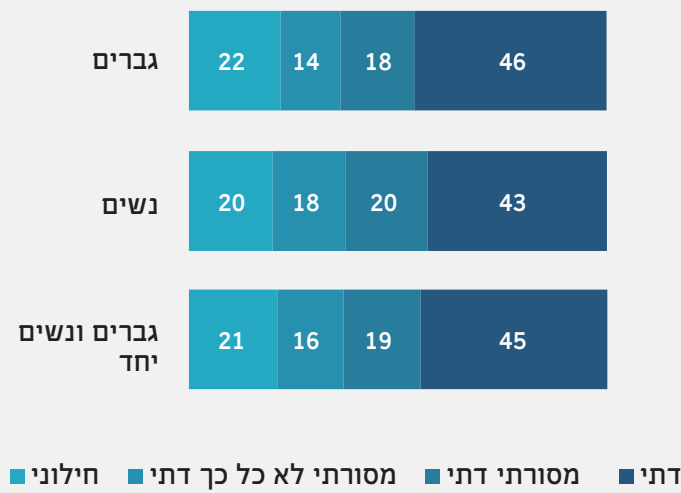
6 בסכ"א רמת הדתיות מוגדרת לפי משק הבית, ואילו בסקר החברתי רמת הדתיות מוגדרת לפי הפרט. נוסף על כך, אין אחידות בקטגוריות בשני הסקרים: בסכ"א עבור דתי יש בחירה בין "דתי" ל"דתי מאוד", ובסקר החברתי עבור מסורתי יש בחירה בין "מסורתי דתי" ל"מסורתי לא כל כך דתי".

7 הנתונים אינם מסתכמים ל-100% בשל עיגול המספרים.

8 היה מקום לטעון שהגורם להבדל נעוץ באי-הכללתם של בני 20-24 בשיטת זיהוי יוצאים לפי בוגרי ישיבות חרדיות. לצורך בדיקת סבירות השערה זו ביצענו ניתוח של בוגרי ישיבות לפי קבוצות גיל לשנים 2016-2019 (ראו תרשים בסוף הפרק). הנתונים מעידים על דמיון בין תתי-קבוצות הגיל של בני 25-59, למעט הבדל בשכבת הגיל הבוגרת יותר, בני 45-59. בתתי-קבוצות הגיל של בני 25-44 לא נמצא הבדל מהותי, לכן סביר להניח שהשוני לא נגרם בשל אי-הכללתה של שכבת הגיל הצעירה.

עם זאת, נשוב ונדגיש כי גודל המדגם בסקר החברתי קטן באופן יחסי, ובהתאמה עולה הסיכוי לטעויות מדגמיות, בעיקר בהשוואה בין גברים לנשים.

תרשים 4: התפלגות רמות הדתיות של גברים ונשים בני 20–59

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020.

3.3 גודל אוכלוסיית יוצאי החברה החרדית

אנו משתמשים בהנחות של רגב וגורדון כדי להציג תחזיות על מספר היוצאים הצפוי בכל שנה בעשור הקרוב.⁹

לפי התחזיות, מניין היוצאים בשנת 2022 יעמוד על כ-3,500 וב-2023 צפויים לצאת עוד 3,600. תוך עשור יגיע מספר היוצאים בשנה ל-5,000. מספר היוצאים החדשים – אלו שיצאו בחמש השנים האחרונות – עומד כיום על 16.3 אלף, צפוי להגיע ל-16.9 אלף עד שנת 2023, ול-23 אלף תוך עשור.

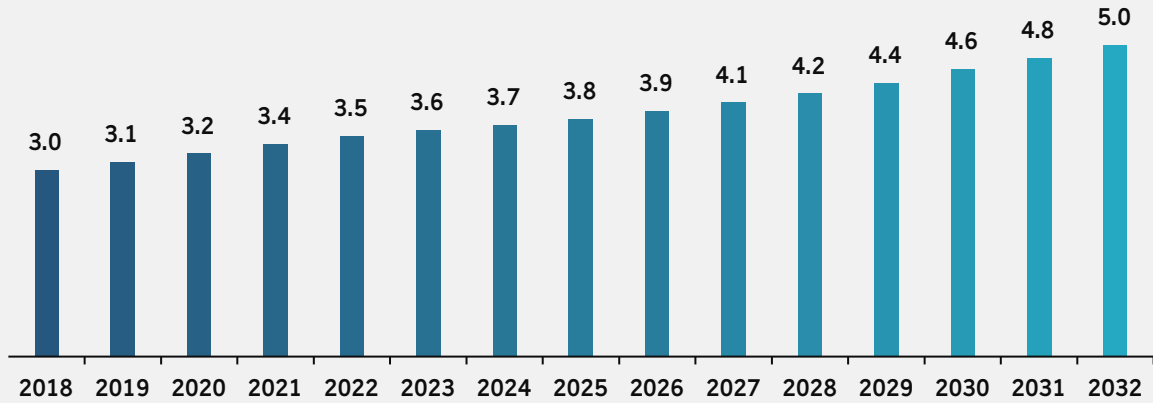
החוקרים רגב וגורדון השתמשו בנתונים המקובצים לחמש שנים. לצורך חישוב תחזיות היוצאים באופן רציף לכל השנים עשינו התאמות¹⁰ אשר הפחיתו את אומדן מספר היוצאים בשנים 2018–2022, אך בטווח הארוך השפעתן מינורית.¹¹

9 הנחות החוקרים, כ-14% מכל שנתון יצאו: 4.5% בגיל 15, 8% מהנותרים בגיל 20, והיתר בגיל 25. הנחות החוקרים מתבססות על חישובי קיבוץ של חמש שנים.

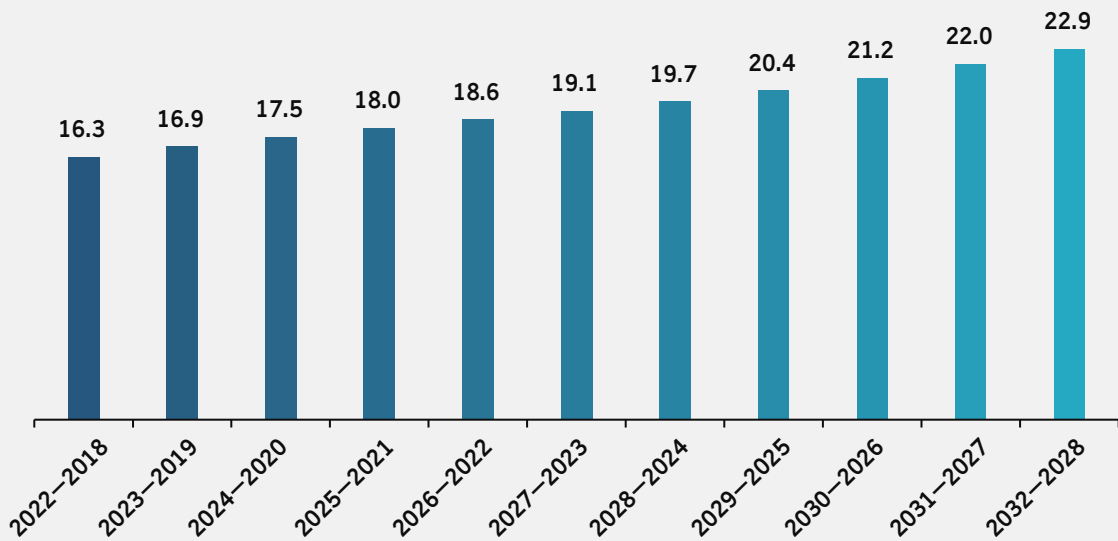
10 הנחנו שאומדן גודל האוכלוסייה בשנת 2017 הוא לפני קיזוז מעברים – כלומר כולל את היוצאים, ואילו רגב וגורדון מניחים שאומדן גודל האוכלוסייה של הלמ"ס בשנה זו אינו כולל את היוצאים (כלומר, ההנחה שלנו מקטינה את השנתון החרדי בשנת הבסיס).

11 בחישוב המקורי המקובץ לפי חמש שנים – ב-2018–2022 יצאו 16.9 אלף, לעומת 16.3 בחישוב הנוכחי, בשנים 2023–2027 יצאו 19.3 אלף, לעומת תחזיתנו העומדת על 19.1 אלף יוצאים, ובשנים 2028–2032 ההפרש בין התחזיות הצטמצם: 23 אלף יוצאים בחישוב המקורי לעומת 22.9 לפי חישובינו.

תרשים 5: מספר היוצאים בכל שנה לפי הנתונים ולפי התחזיות (באלפים)

תרשים 6: תחזיות מספר היוצאים החדשים – יצאו בתוך חמש השנים (באלפים)

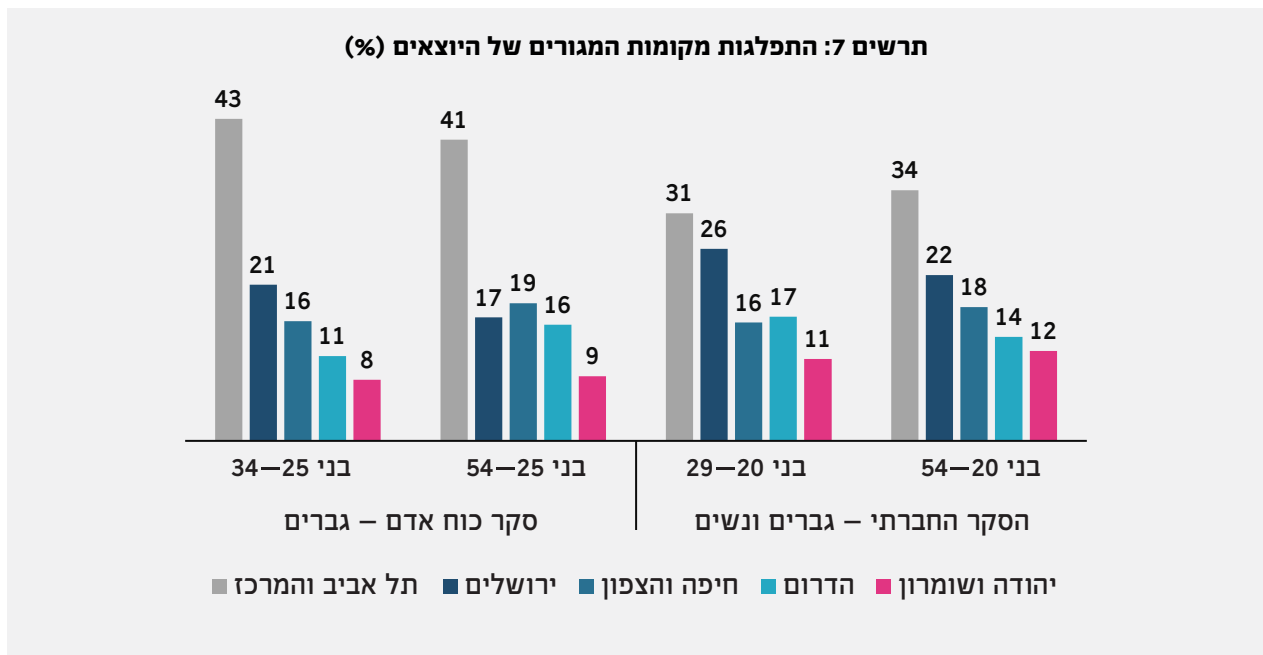

3.4 אזורי מגורים

אוכלוסיית יוצאי החברה החרדית מגיל 20 עד 54 מפוזרת בכל רחבי הארץ.

לפי נתוני הסקר החברתי, 22% מהיוצאים מתגוררים במחוז ירושלים, 34% במחוזות תל אביב והמרכז, במחוזות חיפה והצפון מתגוררים 18% מכלל היוצאים, 14% מתגוררים במחוז הדרום ועוד 12% מתגוררים במחוזות יהודה והשומרון (תרשים 7). הנתונים משלבים גברים ונשים. ניתוח שנעשה לגברים ונשים בנפרד לא העלה הבדלים מהותיים בנתונים אלו. פיזור המגורים דומה גם בקרב קבוצת הגיל 20–29, השנים הראשונות ליציאה. נתון זה רלוונטי לפיתוח שירותים ליוצאים בתחילת דרכם.

מאידך גיסא, לפי סקר כוח אדם וניתוח הנתונים על גברים בני 25–54, שיעור היוצאים המתגוררים במחוזות תל אביב והמרכז עומד על 41%, ובמחוז ירושלים 17% בלבד. נמצא דמיון בפיזור אזורי המגורים בקרב קבוצת הגיל הצעירה (בסכ"א 25–34) לממוצע בקרב בני 25–54. הפערים בין הסקרים יכולים לנבוע מהשוני בהגדרת היוצא, מההבדלים בטווח הגילים, ובשל טעות מדגמית עקב מיעוט יחסי בכמות התצפיות בסקר החברתי.

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017-2020 ולנתוני סכ"א לשנים 2016-2019.

3.5 השכלה גבוהה

שיעור בעלי תארים אקדמיים נמוך יחסית הן אצל היוצאים והן אצל החרדים

נתוני ההשכלה מוצגים בנפרד לגברים ולנשים, כיוון שהרקע ההשכלתי של בוגרי מערכת החינוך החרדית שונה באופן ניכר בין גברים לנשים. עבור הגברים אנו מציגים את נתוני ההשכלה משני מקורות: הראשון הוא סקר כוח אדם המזהה "חרדי בעבר" לפי בוגר ישיבות חרדיות (שיטת דויטש ושנפלד), והמקור השני מתבסס על נתוני הסקר החברתי ועל זיהוי "חרדי בעבר" לפי רמת הדתיות של המשפחה שבה גדל בגיל 15.

התרשים מציג את התפלגות התעודה הגבוהה ביותר, לפי הקטגוריות הבאות:

- תעודת סיום תיכון ומטה (יסודי או לא למדו)
- תעודת בגרות
- אחר: תעודה אחרת או תעודה על-יסודית
- תואר אקדמי, כולל: תואר ראשון, שני או שלישי

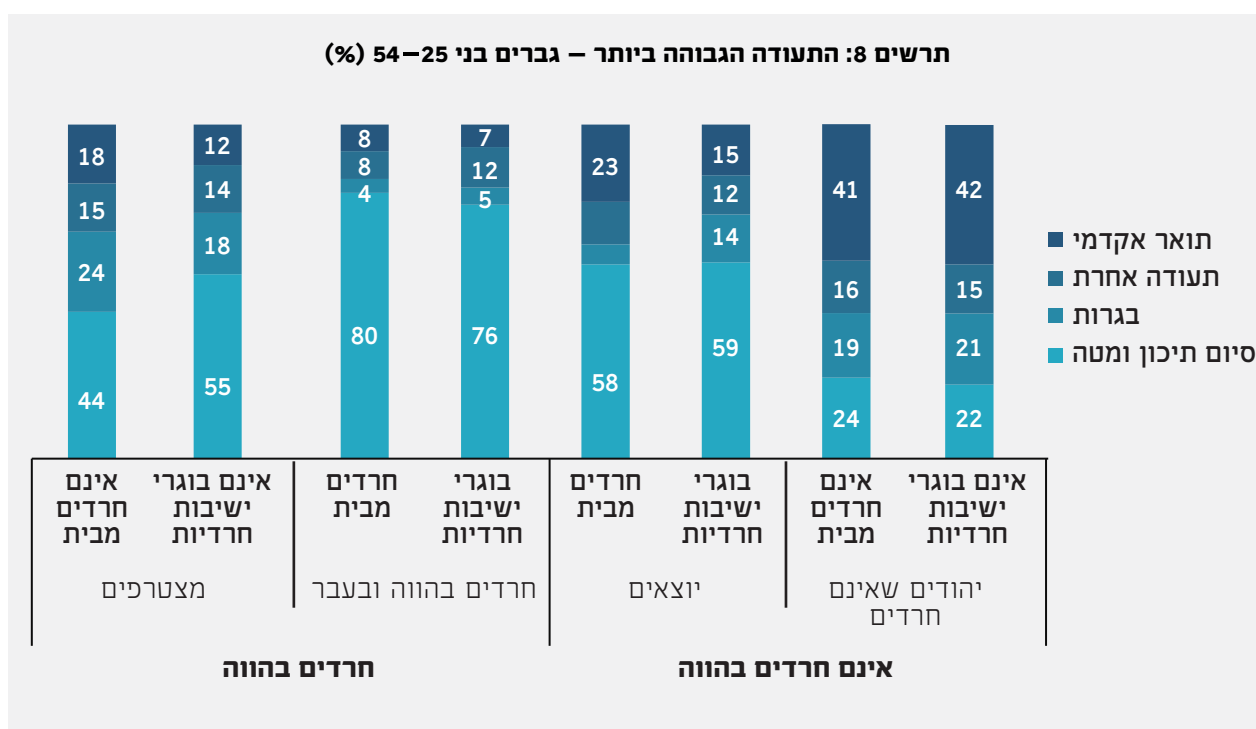
הנתונים מלמדים כי שיעור היוצאים עם תואר אקדמי – הן בקרב הנשים והן בקרב הגברים – נמוך מאוד ביחס ליהודים שאינם חרדים וקרוב יותר לשיעורם בקרב חרדים בהווה ובוגרי ישיבות חרדיות.

אצל גברים, שיעור האקדמאים היוצאים עומד על 15%, לעומת שיעור האקדמאים בוגרי הישיבות החרדיות וחרדים בהווה העומד על 7%. לעומת שתי קבוצות אלו, שיעור האקדמאים שאינם חרדים בהווה ולא היו חרדים בעבר עומד על 42%. נתוני הסקר החברתי מציגים תמונה דומה, אך עם סיכוי גבוה יותר לטעות מדגמית.

חשוב לסייג: מהנתונים לא נוכל להסיק שמתוך הפונים למסלול אקדמי אוכלוסיית היוצאים מצליחה יותר. מספר הפונים ללימודים אקדמיים בקרב גברים חרדים נמוך באופן יחסי הן בשל הימנעותם של חוגים מסוימים מהשתלבות בשוק התעסוקה והן בשל התנגדות אידיאולוגית להשכלה גבוהה. על כן אין לראות בנתונים אלו תמונת מצב משקפת של רמת ההצלחה באקדמיה.

אצל נשים יש הפרדה בין בעלות תואר אקדמי – אחוזים דומים בקרב היוצאות (כרבע) ובקרב החרדיות מבית (30%) – ובין בעלות תעודה המעידה על לימודים לאחר התיכון (אקדמי ואחר), כ-70% מהחרדיות מבית לעומת כ-45% מהיוצאות. הגורם לפער זה עשוי להיות שילוב של אחוז יציאה גבוה יותר בקרב בוגרות בתי ספר חרדיים המגישים לבגרות (כדוגמת מוסדות חב"ד), ואחוז לא מבוטל של יוצאות שבחרו לעזוב את מוסדות החינוך החרדיים לפני תום הלימודים המעניקים תעודת מקצוע.¹² מכל מקום, יש לסייג ממצאים אלו – מספר התצפיות של יוצאות בגילים 25–54 נמוך יחסית (49), והסיכוי לטעויות מדגמיות בקבוצה זו גבוה באופן יחסי.

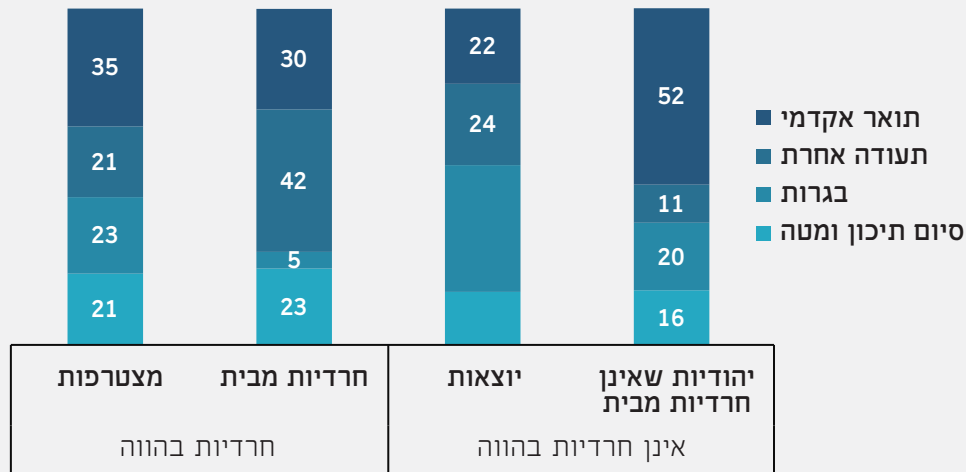
סביר להניח שיש דמיון ברוב החסמים לרכישת השכלה גבוהה בקרב גברים חרדים וגברים יוצאי החברה החרדית

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי.

- חרדים מבית: לפי נתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב בני 25–54.
- בוגרי ישיבות חרדיות: לפי נתוני "סקר כוח אדם" של הלמ"ס לשנים 2016–2019 בקרב גברים ילידי ישראל בני 25–54.
- בקטגוריות שבהן הסיכוי לטעות מדגמית גבוה באופן יחסי – ראו הגדרה בנספח – הסתפקנו בייצוג גרפי (ללא ספרות).

תרשים 9: התעודה הגבוהה ביותר – נשים בנות 25–54 (%)

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הל"מ"ס לשנים 2017–2020 בקרב בנות 25–54.

בקטגוריות שבהן הסיכוי לטעות מדגמית גבוה באופן יחסי – ראו הגדרה בנספח – הסתפקנו בייצוג גרפי (ללא ספרות).

תיבה 1: השתלבות בוגרי החינוך החרדי בלימודים גבוהים

שיעור בעלי השכלה גבוהה מבין בוגרי החינוך החרדי הוא נמוך, דבר העולה בקנה אחד עם פריון נמוך במיוחד של חרדים בשוק העבודה. שיפור ההון האנושי של בוגרי החינוך החרדי, כולל פיתוח תוכניות לשילובם באקדמיה ובהכשרות מקצועיות, הוכר כאינטרס לאומי בהחלטות ממשלה ובדוח ועדת התעסוקה. כדי לשפר את מיומנויות העובדים ולהגדיל את רמת הפריון במשק, תומכת המדינה בתוכניות לשילוב חרדים בהשכלה גבוהה. בשנים הראשונות להפעלת התוכניות אוכלוסיית היוצאים לא זכתה ליהנות מהן, על אף שגם אצלה רמות ההשכלה נמוכות ועל אף החסמים הזהים לאלו של החרדים, כפי שיתואר להלן.

החסם המרכזי נוצר מתמהיל של חסכים לימודיים ומיומנויות למידה ברמה נמוכה (משרד העבודה והרווחה, 2020; לוי, 2021; רגב, 2016). חסם מרכזי נוסף הוא קושי כלכלי. קושי זה עלול לעכב רישום ללימודים, ואף להוביל לנשירה לאחר תחילתם בשל הצורך לשלב לימודים ועבודה. מקור קושי זה אינו זהה אצל חרדים ויוצאים, אך הקושי משותף לשתי האוכלוסיות – אצל חרדים הקושי הכלכלי מוגבר עקב הקמת משפחה בגיל צעיר והצורך לפרנסה במקביל ללימודים, ואילו אצל יוצאים הקושי הכלכלי מועצם עקב היעדר עורך משפחתי תומך (הורוביץ, 2018; לוי, 2021).

אל חסמים אלו ניתן להוסיף חסמים המשותפים לקבוצות סגורות. לדוגמה: פערי תרבות, היעדר מידע לא פורמלי על הלימודים והדרישות של מוסדות הלימוד (הורוביץ, 2018; לוי, 2021). חסמים אלו משותפים ליוצאים ולחרדים. חסמים אחרים אופייניים יותר לחרדים. לדוגמה: העדפת לימודים בהפרדה או היעדר תמיכה ציבורית בלימודים באקדמיה (הורוביץ, 2018; רובין, 2020). מנגד, בקרב אוכלוסיית היוצאים הניתוק מהמשפחה עלול להגביר את החסם הכלכלי. התמודדות נוספת אופיינית ליוצאים מתבטאת בצורך להפנות משאבים רגשיים ומשאבי זמן להתאקלמות בחברה בעלת נורמות תרבותיות לא מוכרות, תוך שהם עוברים שינויים זהותיים (הורוביץ, 2018). מובן כי חסמים אינם רק בכניסה ללימודים אלא נמשכים גם במהלך הלימודים עצמם; דבר הבא לידי ביטוי באחוזי נשירה גבוהים, כפי שנמצא בקרב בוגרי החינוך החרדי (רגב, 2016).

התוכניות הייעודיות לחרדים באקדמיה החלו לפעול מסוף שנות ה-90 של המאה ה-20, בעידוד הות"ת-מל"ג (מלאך ואחרים, 2016). היקפי הסיוע הלכו והתרחבו עם השנים, ובשנת 2017 כבר פעלו מסלולים ייעודיים לחרדים ב-19 מכללות ואוניברסיטאות.

המשתתפים במסלולים אלו נהנו מהתאמות לאורח חייהם החרדי, לרבות חיוב לקוד לבוש, ומהטבות שונות כגון הקלות בתנאי הקבלה, שיעורי עזר, תוכניות לימוד מותאמות ומלגות מטעם המדינה (הורוביץ, 2018; Shenfeld, 2020). אופי המסלולים הללו הדיר למעשה את אוכלוסיית היוצאים, כיוון שנדרש מהם "להתחפש" לחרדים כדי ליהנות מההטבות.

בניגוד לתחומים אחרים, הקריטריונים של הות"ת מעולם לא הפלו לרעה יוצאים, אולם בשטח לא היה לכך ביטוי ממשי. בתקופה המדוברת לא פעלו מסלולים ליוצאים, למעט תוכנית סיוע חלוצית לסטודנטים יוצאים באוניברסיטה העברית. התוכנית החלה לפעול במעורבות עמותת "יוצאים לשינוי"; ב-2015 במכינה הקדם-אקדמית וב-2016 גם במהלך הלימודים לתואר (Shenfeld, 2020).

ב-2017 אישרה המל"ג תוכנית חומש להרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לבוגרי החינוך החרדי. התוכנית הקצתה תקציב עבור מלגות ואמצעי סיוע נוספים כמו שיעורי עזר, חונכות אישית, סיוע פסיכולוגי ואבחוני לקויות למידה (זילברשץ, 2017). השינוי המהותי: לראשונה נכלל בתוכנית סעיף מפורש האוסר על אפליית יוצאים. הדבר הושג בעקבות פעילות ארוכת שנים של עמותת "יוצאים לשינוי", שנאבקה למען השוואת זכויות היוצאים לזכויות אחיהם החרדים (שימוע ציבורי – תוכנית חומש לחרדים – חלק 3, 2016). השינוי המבורך חלחל ובשנים האחרונות נפתחו מסלולים ייעודיים ליוצאים במוסדות אקדמיים נוספים, הן עבור הלומדים במכינות הקדם-אקדמיות והן עבור הלומדים לתואר (Shenfeld, 2020).

בעוד שהנחיית המל"ג להכללת היוצאים בין המתקצבים הובילה כאמור לפתיחת תוכניות מותאמות, הרי שיישום הוראת המל"ג למניעת אפליית היוצאים בתוכנית המלגות מטעמה נתקל בקשיים. תוכנית המלגות של המל"ג הופעלה על ידי הגוף החרדי "קרן קמח" (אבגר, 2018), וזה בחר להפנות את תקציב המלגות לחרדים בהווה בלבד.¹³ לאחר חילופי דברים בנושא בין קרן קמח למל"ג, נטען כי גם יוצאים זכאים לקבל את מלגות המל"ג דרך קרן קמח (אבגר, 2018), אולם לא ידוע האם ועד כמה יושמה הנחייה זו. החל מ-2021 עברה הפעלת תוכנית המלגות של המל"ג לידי עמותת "אלומה" (מכתב מל"ג, 2021). בין השנים 2008–2017, נוסף על מלגות המל"ג, הפעיל משרד החינוך תוכנית מלגות לסטודנטים חרדים (אבגר, 2018), ומלגות אחרות ניתנו לסטודנטים חרדים על ידי גופים פרטיים, לדוגמה: תוכנית המלגות של "ידידות טורונטו" (חרדים באקדמיה, אתר ידידות טורונטו). סטודנטים יוצאים אשר אורח חייהם חילוני, יכלו להסתייע בתוכנית המלגות של עמותת "הלל" (השכלה, אתר הלל יוצאים בשאלה).

ב-2021 פרסמה המל"ג מרכז לתוכנית ייעוץ וליווי לסטודנטים בוגרי החינוך החרדי. המרכז כלל התייחסות מפורשת ליוצאים. השירותים המוצעים בתוכנית: ייעוץ אקדמי ותיאום ציפיות לקראת הלימודים, ליווי במהלך הלימודים, סיוע בהשמה בשוק התעסוקה. כל אלו נוסף על המלגות הניתנות על ידי המל"ג ומעטפת הסיוע המתקצבת במוסדות האקדמיים (מרכז המל"ג, 2021).

כיום, אף שיוצאי החברה החרדית מועסקים בשיעורים גבוהים, אחוז המועסקים בתעסוקה לא איכותית גבוה – מה שמעיד על רמת פריון נמוכה אשר נגזרת מרמה נמוכה של מיומנות נדרשת. אולם השינויים שהתחוללו בשנים האחרונות מעודדים ומעוררי תקווה כי אוכלוסיית היוצאים – שכאמור, הוזנחה בעבר – תיעזר בשלל המענים ואמצעי הסיוע החדשים, ואלו יובילו לשיפור המיומנויות של היוצאים, באמצעות רכישת השכלה גבוהה, ולהשתלבות בתעסוקה איכותית.

13 תוכנית המלגות של המל"ג פועלת מ-2012. התוכנית החליפה את מלגות "חרדים לעתידם" של משרד התמ"ת (אבגר, 2018).

3.6 שירות בצה"ל או שירות אזרחי

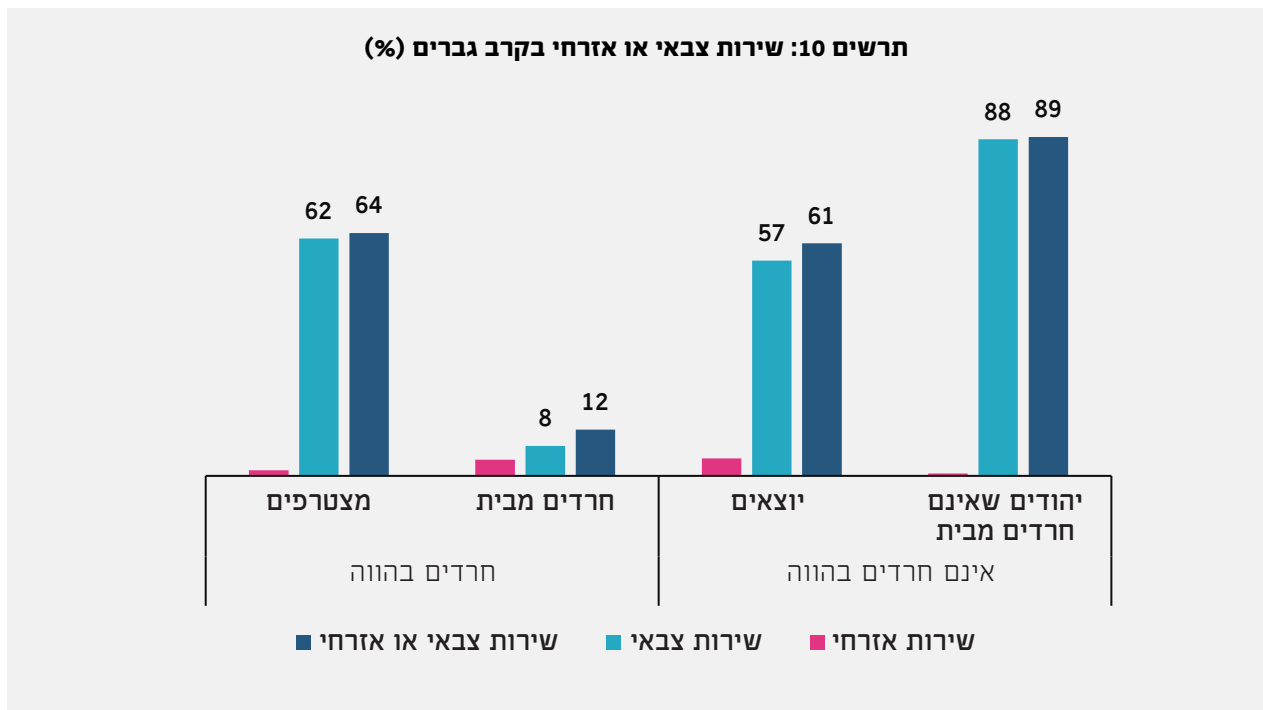
61% מהיוצאים ו-26% מהיוצאות התגייסו לצה"ל או לשירות האזרחי

57% מהיוצאים הגברים שירתו בצה"ל – לעומת 8% מהגברים החרדים

בעבר, הנתונים רמזו כי שיעור היוצאים המתגייסים גבוה: מתוך קרוב ל-2,000 בוגרי ישיבות חרדיות שהתגייסו לצה"ל, כ-50% שירתו ביחידות כלל צה"ליות ולא במסלולים ייעודיים לחרדים (אליהו, 2020).¹⁴ סביר להניח שרובם הגדול לא הקפיד על אורח חיים חרדי. כאן, לראשונה, נחשפים נתונים מייצגים על שיעור המשרתים בקרב אוכלוסיית היוצאים.

נתונים חדשים אלו, שעובדו על בסיס הסקר החברתי של הלמ"ס, מראים כי שיעור היוצאים הגברים שהתגייסו לצה"ל גבוה יחסית ועמד על 57%, זאת בהשוואה ל-87% אצל יהודים שאינם חרדים ורק 8% אצל חרדים מבית. כצפוי, שיעור המשרתים מבין המצטרפים לחרדים גבוה גם כן, 62%. אצל נשים שיעור היוצאות ששירתו בצה"ל נמוך יחסית, ובשקלול עם שירות אזרחי שיעור המשרתות עמד על 26%.¹⁵

נתונים אלו גבוהים מהערכות קודמות; על פיהן, רק 40% מקרב היוצאים הגברים בחרו להתגייס לצה"ל (הורוביץ, 2018).

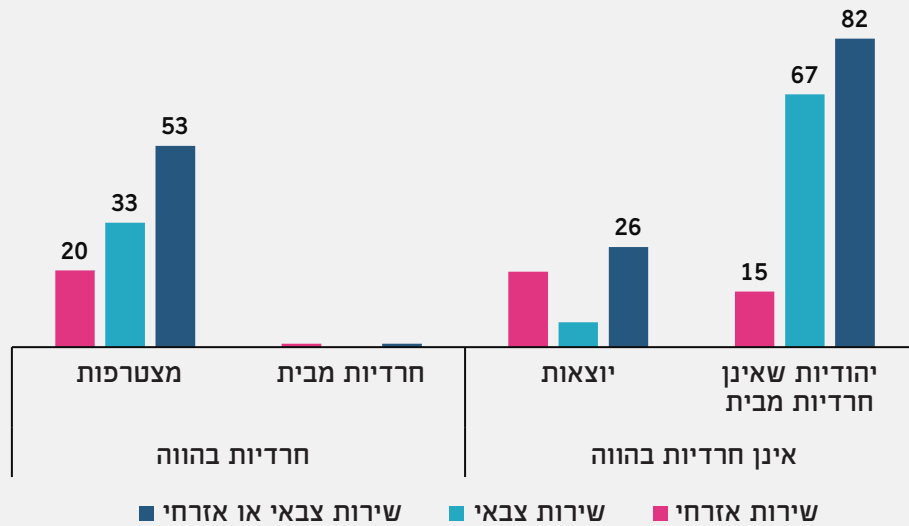
מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודים בני 20–54.

בקטגוריות שבהן הסיכוי לטעות מדגמית גבוה באופן יחסי – ראו הגדרה בנספח – הסתפקנו בייצוג גרפי (ללא ספרות).

14 לפי חוק שוויון בנטל, במניין המתגייסים החרדים נכללים בוגרי מוסדות החינוך החרדי בתנאים שהחוק קבע באשר למשך זמן הלימוד ואופי המוסדות – אך ללא תלות ברמת הדתיות של המתגייס. הגדרה זו, למעשה, כוללת במניין המתגייסים החרדים גם את יוצאי החברה החרדית. להרחבה על כך ראו "דוח נומה".

15 הסיכוי לטעות מדגמית בשיעור הגברים שעשו שירות אזרחי ובשיעור הנשים שעשו שירות צבאי גבוה יחסית לערכים של משתנים אלו. לכן, בעמודות מוצגים אך ורק נתוניהם של גברים שעשו שירות צבאי ונשים שעשו שירות צבאי או אזרחי.

תרשים 11: שירות צבאי או אזרחי – נשים (%)

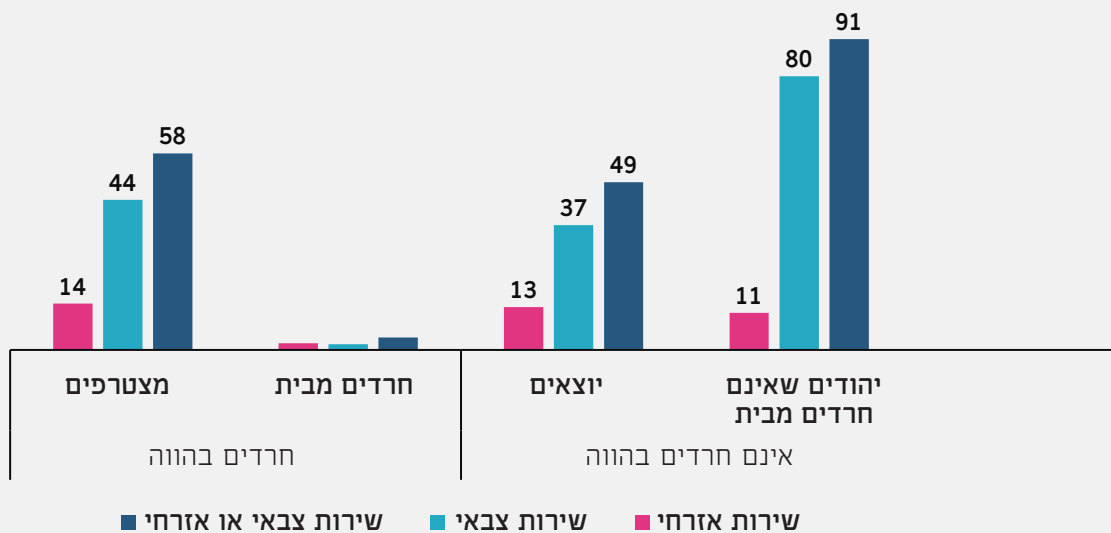

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודיות בנות 20–54.

בקטגוריות שבהן הסיכוי לטעות מדגמית גבוה באופן יחסי – ראו הגדרה בנספח – הסתפקנו בייצוג גרפי (ללא ספרות).

בקרב היוצאים הצעירים, בגילים 20–29, שיעור המשרתים גבוה יותר; 49% שירתו בצה"ל או עשו שירות אזרחי.

תרשים 12: שיעור המשרתים בקרב בני 20–29 (%)

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020

בקרב בני 20–29 – הנתונים מוצגים לגברים ונשים.

בקטגוריות שבהן הסיכוי לטעות מדגמית גבוה באופן יחסי – ראו הגדרה בנספח – הסתפקנו בייצוג גרפי (ללא ספרות).

תיבה 2: יוצאים בצה"ל – מבט היסטורי, חסמים והישגים

אף על פי שלעניין חוק שוויון בנטל יוצאים שמתגייסים נמנים כחרדים (ראו דוח נומה – צה"ל, 2020 א), ושהיוצאים, ככל הנראה, הם כמחצית מהמוכרים כמתגייסים חרדים (אליהו, 2020), עד לאחרונה אוכלוסיית היוצאים לא נהנתה מההטבות הייעודיות לחיילים חרדים.

כדי לעודד גיוס חרדים, העניק צה"ל שלל הטבות למשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים, לרבות שיבוצים לתפקידים איכותיים תוך התחשבות בנתונים אישיים ולא בקב"א ודפ"ר, בחוסרי ההשכלה ופערי התרבות. בוגרי החינוך החרדי שבזמן הגיוס לא היו חרדים לא זכו ליהנות מהטבות אלו (אלמסי, 2018; פידלמן, 2014). במשך שנים היוצאים לא הוכרו כאוכלוסייה מובחנת ולא הופעלו תוכניות ייחודיות לשילובם בצבא (אלמסי, 2018).

הפסקת האפליה בצבא הייתה אחת המטרות הראשונות של עמותת "יוצאים לשינוי". במהלך השנים פעלה העמותה מול הצבא, והייתה שותפה לסדרת החלטות ששיפרו בהדרגה את מעמד היוצאים. בשנת 2013, לראשונה, פורסם נוהל צה"לי שהכיר ביוצאים כחרדים. נוהל זה כלל מגוון הטבות שלהן זכאים הן חרדים והן חרדים לשעבר. נטען כי הנוהל יושם באופן חלקי והתפוגג עם הזמן. רק משנת 2018, לאחר עבודת מדיניות של כמה שנים בהובלת העמותה, חודדו הנהלים והתאפשר לכלל בוגרי החינוך החרדי – ללא תלות ברמת הדתיות שלהם וללא קשר לסוג היחידה שבה הם משרתים – ליהנות מהטבת השלמת השכלה בארבעת החודשים האחרונים לשירותם, וזאת דרך מנהלת החרדים הצבאית (אלמסי, 2018).

אך גם בנוהל זה התגלו קשיי מימוש. לדוגמה: יוצאים רבים (וחרדים ששירתו ביחידות הכלליות) לא יכלו להשתתף בקורסי תג"ת (תעודת גמר תיכון) מאחר שרשמית נחשבו לבוגרי 12 שנות לימוד. נוסף על כך, הטמעת הנהלים הייתה חלקית ונדרש מהיחידה לשחרר את החייל, זאת בשונה מהמתרחש במסלולים החרדיים, שבהם היציאה ללימודים מובנית כחלק מהתוכנית; אפשרויות השלמת ההשכלה היו ברמה נמוכה יותר מאשר במסלול החרדי (שבו נכללו מכינה קדם-אקדמית, השלמת בגרויות ושיפורן, לימודים לתעודת הנדסאי ולימודים מקצועיים אחרים) (אליהו, 2020).

ב-2021 פרסם צה"ל נוהל חדש, ועל פיו יש להעניק לכל החיילים בוגרי החינוך החרדי – כולל יוצאים ומשרתים במסלולים הכלליים, זכויות זהות לאלו שמוענקות לחרדים שמתגייסים. מדיניות זו הוגדרה כגישור על ה"פערים שהתקיימו לאורך שנים בין הנהוג במדיניות מסלולי החרדים הייעודיים, לבין המדיניות המיושמת על בוגרי החינוך החרדי שאינם משתייכים למסלולים אלו".

המדיניות הקנתה זכויות לפני השירות: דחיית גיוס למען שיפור נתוני איכות (קב"א ודפ"ר) באמצעות השלמת בגרויות, לימודים במכינות מקצועיות וכיו"ב; השלמת השכלה (מכינה קדם-אקדמית ועתודה) בעת הגיוס ולא בסופו; מיון לכל יעדי השיבוץ, גם על בסיס ראינות אישיים (ולא רק לפי נתוני איכות). נוסף על כך, הרפורמה התייחסה גם לזכויות במהלך השירות: הכרה חריגה של "חייל בודד" – בחינת זכאות במקרים של מחסור בעורף משפחתי תומך, גם אם קיים קשר כלשהו עם המשפחה; הקלות ביציאה לקצונה – הערכה על סמך המלצות מפקדים ומבד"קים, ולא על סמך נתוני איכות.

כמו כן, על פי הרפורמה, ניתנו זכויות גם עם תום השירות: השתתפות בתוכניות הכנה לאזרחות – השלמת השכלה / תג"ת / הכנה לבגרויות בשמונת החודשים האחרונים של השירות; הכשרות מקצועיות לשוק העבודה; סדנאות הכנה לאזרחות; זכויות מטעם האגף והקרן לחיילים משוחררים במשה"בט.

בפועל, הזנת האינדקסיה במערכות הצבא כבוגרי החינוך החרדי לא הייתה אוטומטית, ורק מלש"בים וחיילים שהסתייעו בעמותות שונות וביקשו שיוכרו כבוגרי החינוך החרדי קיבלו הכרה וזכויות. נוסף על כך, החיילים נאלצו לבחור בין השלמת תג"ת לבין יציאה לשנת מעו"ף. עבור חיילות התעורר קושי נוסף: על פי המדיניות, האחריות על יציאה לשנת מעו"ף נשארה אצל מנהלת החרדים הצבאית, ונטען כי בשל אילוצים טכניים הקשורים במערכות המנהלת, חיילות יוצאות התקשו למצוא את זכותן לצאת לשנת מעו"ף.

ביולי 2022 התפרסמה מדיניות שהרחיבה וייעלה את המדיניות הקודמת (שנכנסה לתוקף בינואר 2021). על פי המדיניות החדשה, כל מלש"ב שלמד במוסד חרדי החל מכיתה ח' יוכר אוטומטית כבר בהתייבבות לצו ראשון. נוסף על כך, הזנת האינדקסיה תתאפשר גם עבור בוגרי מוסדות לימוד חרדיים שאינם מוכרים ככאלה ברישומי משרד החינוך (בעיקר מוסדות לימוד של זרמים שמסרבים לקבל כסף מהמדינה ומשום כך אינם מוכרים כלל ובוגריהם לא כלולים בצו שר הביטחון – ראו "דוח נומה" (צה"ל 2020 א). כמו כן, מוסדות לימוד שמוגדרים "רתיים" ברישומים אולם בפועל אופיים חרדי, כדוגמת מוסדות

חב"ד). הגדרת הכלולים ברפורמה עודכנה אך היא – "הגדרה מרחיבה" – לכל מי שלמדו כל פרק זמן שהוא במוסד חינוך חרדי מכיתה ח' (בעבר המדיניות חלה על מי שלמד במוסדות אלו שנתיים לפחות מאז כיתה ח') וכן חודדו הנהלים כך שהמדיניות תחול על גברים ונשים כאחד.

בסעיפי המדיניות מפורטות הקלות רבות במיונים של בוגרי החינוך החרדי במסלולים הכלליים – בכללן: השתתפות חוזרת ביום המא"ה לצורך שיפור נתונים, אפשרות התמיינות ליעדי איתור (טיס, חובלים, סייבר וכדומה) על סמך ריאיון אישי ולא על סמך נתוני איכות ועוד. כמו כן, הוסדרה היציאה לשנת מעו"ף נוסף על התג"ת, ונקבעו הגורמים האחראיים על היציאה לשנת מעו"ף עבור המשרתים במסלולים הכלליים: מנהלת החרדים הצבאית אחראית למימוש עבור כל הגברים בוגרי החינוך החרדי – לרבות יוצאים, ומנהלת שער לעתיד אחראית למימוש עבור נשים.

המדיניות החדשה, אשר נשענת על החלטות ושינויים קודמים, נועדה לתקן עוול של שנים ולהשוות את זכויות היוצאים והחרדים המשרתים במסלולים הכלליים לזכויות בוגרי החינוך החרדי המשרתים במסלולים ייעודיים לחרדיים, וכן לאפשר לנשים בוגרות החינוך החרדי לשרת בצה"ל בעזרת התאמות נדרשות.

בראייה קדימה, יש לוודא ששינויי המדיניות המבוצעים יוטמעו באופן מוצלח במערכות הצבא, ושכלל הגורמים הרלוונטיים בצה"ל יכירו את המענים עבור יוצאים וחרדים המשרתים במסלולים הכלליים. ישוּם מלא של המדיניות החדשה יאפשר ליוצאות וליוצאים להשתלב באופן מיטבי בצה"ל ויסייע להם גם בחיים האזרחיים המצפים להם עם תום השירות.

לוח ת-2: סיכום השינויים

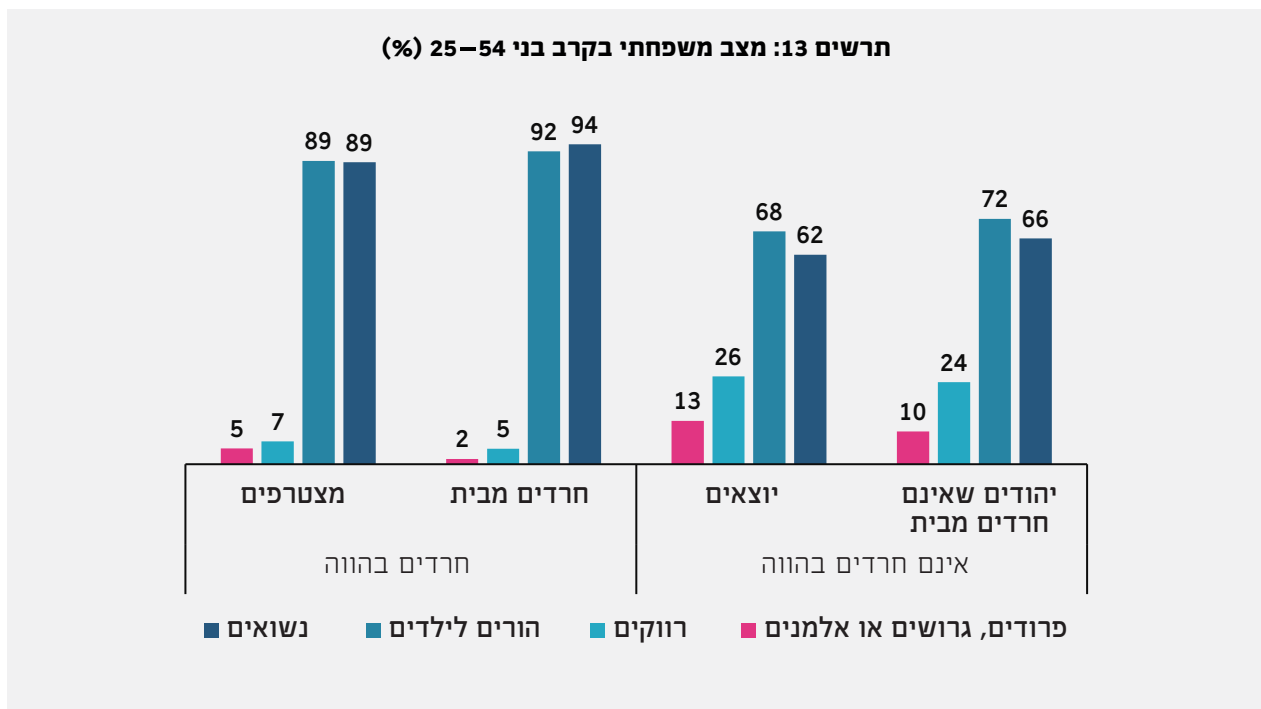
המדיניות	השינוי	בעיות שלא טופלו
נוהל 2013 (צה"ל 2013)	נוהל צה"לי ראשון המכיר ביוצאים כבוגרי החינוך החרדי.	היישום היה חלקי והתפוגג עם הזמן.
חוק שוויון בנטל (2014)	חרדי הוגדר לפי אופי המוסד החינוכי שבו למד, ללא תלות ברמת הדתיות שלו בהווה.	
נוהל 2018 (צה"ל 2018)	פתיחת האפשרות להשלמת לימודים בתום השירות עבור כל בוגרי החינוך החרדי, לרבות יוצאים, המשרתים במסלולים כלליים.	אפשרויות הלימודים עבור יוצאים היו מועטות ביחס לחרדים בהווה. לא היו התאמות ליוצאים בשלב המיונים.
נוהל צה"ל 2021 (2020)	הכרת צה"ל בחייל כבוגר החינוך החרדי ללא תלות ברמת הדתיות שלו או אם הוא משרת במסלולים ייעודיים לחרדים. השוואת ההתאמות לחיילים המשרתים במסלולים כלליים להתאמות שניתנו עד אז רק לאלו המשרתים במסלולים הייעודיים לחרדיים: מיון מותאם, פתיחת האפשרויות ליציאה לקצונה, להשלמת השכלה ועוד.	בוגרי החינוך החרדי המשרתים במסלולים הכלליים – בפועל או מלש"בים – נדרשו לעבור הליך שכלל בקשה להכרה וסיוע של עמותות הפעילות בתחום, ונאלצו לבחור בין השלמת תג"ת לבין יציאה לשנת מעו"ף. חיילות בוגרות החינוך החרדי התקשו לצאת לשנת מעו"ף.
נוהל 2021 ב (צה"ל 2021)	ההכרה כחייל בודד תקפה גם אם לחייל/ת קשר מסוים עם המשפחה.	
נוהל 2022 (צה"ל 2022)	זיהוי בוגר החינוך החרדי נעשה באופן אוטומטי כבר מהצו הראשון. פתיחת האפשרות לשלב השלמת תג"ת עם יציאה לשנת מעו"ף. הסדרת יציאה לשנת מעו"ף עבור נשים בוגרות החינוך החרדי.	

3.7 מצב משפחתי

המאפיינים המשפחתיים של יוצאי החברה החרדית דומים לאלו של יהודים שאינם חרדים מבית לא חרדי (תרשים 13).

בממוצע לשנים 2017–2020 62% מיוצאי החברה החרדית בני 25–54 היו נשואים, לעומת 66% בקרב יהודים שאינם חרדים מבית, 94% בקרב חרדים מבית ו-89% בקרב מצטרפים לחברה החרדית. כרבע מיוצאי החברה החרדית היו רווקים, זאת בדומה למצבם של יהודים שאינם חרדים מבית לא חרדי, שיעור גבוה באופן ניכר משיעור הרווקים בקרב החרדים, שכאמור רובם נשואים. גם בשיעור הגרושים אין הבדל ניכר בין אוכלוסיית היוצאים ובין יהודים שאינם חרדים.¹⁶ שיעור היוצאים הגרושים/פרודים/אלמנים עומד על 13%. נסייג: הסיכוי לטעות מדגמית בהקשר לשיעור זה גבוה באופן יחסי.

המבנה המשפחתי של היוצאים דומה לזה של יהודים שאינם חרדים

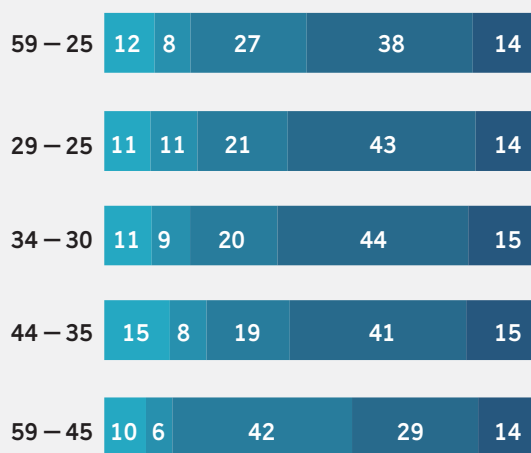

מקור: עיבודי מחלקת המחקר של יוצאים לשינוי לנתוני "הסקר החברתי" של הלמ"ס לשנים 2017–2020 בקרב יהודים בני 25–54.

16 יש לציין כי שיעור הצעירים בקרב היוצאים גבוה יחסית, כך שאם היינו משקללים את שיעור הנשואים עם התפלגות הגיל של יהודים שאינם חרדים, סביר להניח ששיעור הנשואים בקרב היוצאים היה עולה.

3.8 נתונים משלימים

תרשים 14: רמת הדתיות של יוצאים בשיטת דויטש ושנפלד (בוגרי ישיבות חרדיות שאינם חרדים בהווה)
לפי קבוצות גיל (סכ"א 2016–2019)

■ חילוני ■ אורח חיים מעורב ■ מסורתי ■ דתי ■ דתי מאוד